

XIII.
Ethica dividitur in { Prudentiam
Justitiam
Fortitudinem
Temperantiam.

Prudentia in agnitionem veritatis inducit hominem. *Justitia* dilectionem Dei et [amorem] proximi servat. *Fortitudo* vincit adversa, mortemque contemnit. *Temperantia* vitiosas voluptates reprimit, et omnia moderatur. Hæ sunt quatuor virtutes principales, quæ mores ornant, merita præbent, diabolum vincunt, cælum aperiunt. Prima intelligit; secunda diligit; tertia victoriam dat; quarta modum imponit.

XIV.
Prudentia dividitur in { Memoriam
Intelligentiam
Providentiam.

XV.
Justitia { Naturalis { Religio
Pietas
Gratia
Vindicatio
Observantia
Veritas
Consuetudinaria { Pactum
Par
Judicatum
Lex.

XVI. Fortitudo { Magnificentia
Fidentia
Patientia
Perseverantia.

XVII. Temperantia { Continentia
Clementia
Modestia.

✠ O vos est ætas, juvenes, quibus apta loquendi
Discite : eunt anni, more fluentis aquæ.
Atque dies, dociles, vacuis ne perditæ rebus.
Nec redit unda fluens, nec redit hora ruens.
Floreat in studiis virtutum prima juvenus,
Fulgeat ut magno laudis honore senex.

¶ Utere, quisque legas librum, feliciter annis [*Mss.*, istum]
Auctorisque [*Mss.*, auctorumque] memor dic, miserere Deus.

¶ Si nostram, lector, festucam tollere quæras,
Robora de proprio lumine tolle prius.

¶ Discite tuas, juvenis, ut agat facundia causas,
Ut sis defensor, cura, salusque tuis.

✠ Discite, precor, juvenis, motus moresque venustos.
Laudetur toto ut nomen in orbe tuum *.

* Hos versus Quercetanus retulit ad Dialecticam; A S. Gallensi, cum appositis litteris L et K, quas interpretatur de Carolo et Alcuino. Ast nescio an vir celeberrimus recte viderit; suspicor enim ibi eadem notas exstare, quas vidi in codd. mss. supra laudatis, prout hic cum ipsis versibus exhibentur.

OPUSCULUM QUARTUM. DE DIALECTICA.

334 MONITUM PRÆVIUM.

Dialecticam Alcuini una cum Rhetorica jam anno 1529 publicis typis Hagenœ per Menradum Moltherum prodiisse supra meminimus; quod non advertit cl. scriptor Historiæ Litterariæ Franciæ, qui tom. IV, pag. 317, num. 23 primam illius editionem Canisio attribuit. In magna Bibliotheca ecclesiastica recensetur similis utriusque opusculi editio Ingolstadiensis

B facta anno 1604, in-4°, quæ eadem est cum Canisiana. Separatim vero et absque Rhetorica ex quodam cod. ms. typis impressa est hæc eadem Alcuini Dialectica Salisburgi cura viri cl. P. Matthæi Weiss SS. theologiæ doctoris et Universitatis rectoris, una cum *Introductione ad Logicam sive Organum Aristotelis*, anno 1629, ex typographia Christophori Kazenbergeri. In fine cl. P. Weiss hanc addidit censuram :

« Animadvertis, credo, lector, Alcuinum enumeratione potius et definitionibus atque exemplis passim usum, eo quod non tam subtilem et accuratam Dialecticam (quo nomine extra lycæum quidquid ad disserendi rationem pertinet, intelligitur) artem seu methodum scribere instituerit, quam ejusdem Dialecticæ elementorum qualemqualem trahere cognitionem. » Hæc ille. Mihi haud dubium est hanc Alcuini Dialecticam, etsi fortassis minus subtilis videatur quam Logica vulgaris Peripateticorum proximi temporis, multo tamen ista esse utiliore.

Nos eam hoc loco exhibemus plurimis locis emendatam ex codd. mss. Vindobonensi, Frisingensi et S. Emmerami; lectiones variantes et suppleta in textu inter uncas conclusa more nostro collocavimus.

Juvat huc transcribere quæ ad hunc librum notavit celeberrimus Basnagius tom. II Lect. antiquarum, pag. 488, not. « Alia dialectica, inquit, sive alius est de Categoriis liber ex Aristotele ab Albino translatus a apud me ms. quem Carolo Magno hoc titulo et carmine inscribit : »

Alcuinus magister e partibus Scythiæ deveniens has Categorias ab Aristotele Græcorum sermone editas, et post ab Augustino Latinis litteris elucidatas Carolo regi Francorum cum his versibus destinavit.

Continet iste decem naturæ verba libellus,
Quæ jam verba tenent, rerum ratione stupenda,
Omne quod in nostrum poterit decurrere sensum.
Qui legit, ingenium veterum mirabile laudet,
Atque suum studeat tali exercere labore,
Exornans titulis vitæ data tempora honestis.
Hunc Augustino placuit transferre magistro
De veterum gazis Græcorum clave Latina :
Quem tibi rex, magnus sophiæ sectator, amator,
Munere qui tali gaudes, modo mitto legendum.

. . . « Sed Categoriæ illæ decem Augustino tribui non debent. Et revera Benedictini acutissimæ naribus in distinguendis genuinis Augustini operibus in ea præstantissima, quam curarunt, editione, non modo Dialecticam et Categorias ex Aristotele desumptas, sed et Grammaticam ut et Rhetoricam Augustino adjudicarunt, et in appendicem tomi I cum cæteris operibus spuris rejecerunt. »

Nec de versibus hic descriptis certum omnino est, num habeant Alcuinum auctorem, quamvis illius nomen in fronte præferat codex quidam pervetustus Sancti-Germanensis his verbis : *Prologus Alcuini ad Carolum Augustum super Categorias sancti Augustini.* Vide appendices ad Opera sancti Augustini.

335 VERSUS

Me lege, qui veterum cupias cognoscere sensus,
Me quicumque capit, rusticitate caret.
Nolo meus lector segnis sit, nolo superbus,
Devoti et humilis pectoris antra colo.
Has rogo divitias sophiæ non temuat amator,
Navita quas pelagi portat ab orbe suo.

CAPUT PRIMUM.

DE PHILOSOPHIA ET PARTIBUS EJUS.

Carolus. Quia mentionem philosophiæ in priore disputationis nostræ sermone fecimus [*Edit. Moltleri.*, quia mentionem in priori disputatione de philosophia sermone nostro fecimus], videtur condignum, magister, ut aliquanto latiore indagatione de ea disputare incipiamus. — *Albinus.* Faciamus, sicuti tuæ videtur [*Ms.*, videatur] sapientiæ condi-

* *Ab Alcuino translatus.* Fallitur ex inadvertentia translatus, quem Alcuinus Carolo Magno... inscribit.

gnum. — *C.* Primo omnium dic unde dicta sit philosophia? — *A.* Ab amore sapientiæ. [Nam philosophia amor est sapientiæ]. Græci *philon* (φιλον) amorem, *sophiam* (σοφίαν) sapientiam vocant.

C. Dic ejus quoque definitionem. — *A.* Philosophia est naturarum inquisitio, rerum humanarum divinarumque cognitio, quantum homini possibile est æstimare. Est quoque philosophia honestas [*Edit. honestitas*] vitæ, studium bene vivendi, meditatio mortis, contemptus sæculi; quod magis convenit Christianis, qui sæculi ambitione calcata disciplinabili similitudine futuræ patriæ vivunt.

C. Ex qua materia constat? — *A.* Scientia et opinione [*Mss.*, opinionatione; et *infra*, opinatio]. — *C.* Scientia quid est? — *A.* Scientia est cum res aliqua certa ratione percipitur, ut, eclipsis solis lunaris, corporis objectu est. — *C.* Opinio quid est? — *A.* Opinio est, cum incerta res latet et nulla firma ratione diffiniri potest, ut, magnitudo cœli, vel profunditas terræ. — *C.* In quot [*Ms.*, in quas] partes dividitur philosophia? — *A.* In tres: physicam, ethicam, logicam. — *C.* Hæc quoque latino ore exprime [*Al.*, expone. — *A.* Physica est naturalis, ethica moralis, logica rationalis. — *C.* Officia singularum specierum pande. — *A.* In physica igitur causa quærendi, in ethica ordo vivendi, in logica ratio intelligendi versatur.

C. In quot species physica dividitur? — *A.* In quatuor: arithmetica, geometria, musica, astronomia. — *C.* In quot partes dividitur ethica? — *A.* In quatuor quoque: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. — *C.* Logica in quot species dividitur? — *A.* In duas, in dialecticam et rhetoricam. In his quippe generibus tribus philosophiæ etiam eloquia divina consistunt.

C. Quomodo? — *A.* Nam aut de natura disputaresolent, ut in Genesi et in Ecclesiaste; aut de moribus, ut in Proverbiis et in omnibus sparsim libris; aut de logica, pro qua nostri theologicam sibi vindicant, ut in Canticis canticorum et sancto Evangelio.

C. Theologica quid est? — *A.* Theologica est, quæ Latine inspectiva dicitur, qua supergressi visibilia de divinis et cœlestibus aliquid mente solum contemplamur. Nam et in has quoque duas partes philosophia vera dividitur, id est, in inspectivam et actua-

lem. — *C.* Actualis quæ est? — *A.* Actualis est, quæ in operationibus huic vitæ mortali necessariis consistit. Per hanc igitur modus [*Mss.*, mos] honestas vivendi appetitur et instituta ad virtutes tendentia exercentur; per illam vero Deus amator, spe et fide colitur. — *C.* Quis est, qui philosophiæ [*Edit.*, philosophiam] detrahare audeat. — *A.* Nullus sapiens. — *C.* Vere nullus sapiens. Sed pergamus ad dialecticæ artis inquisitionem [*Al.*, quæstionem]. Et primum dic, quid sit dialectica? — *A.* Dialectica est disciplina rationalis quærendi, diffiniendi et disserendi,

vir doctus. Dicere enim debebat; « ab Augustino

etiam et vera a falsis discernendi potens. — C. Unde dicta est dialectica? — A. Dicta est dialectica, quia in ea de dictis disputatur. Nam *lecton* [λέξις] dictio dicitur.

336 C. Quid est inter dialecticam et rhetoricam? — A. Dialectica et rhetorica est, quod in manu hominis pugnis astrictus et palma distenta [*Edit.*, distensa]. Illa brevi oratione argumenta [*Al.*, et argumento] concludit; ista per facundiae campos copioso sermone discurret. Illa verba contrahit; ista distendit. Dialectica siquidem ad inveniendas res acutior; rhetorica ad inventas dicendas facundior. Illa raros et studiosos requirit; hæc frequenter procedit in turbas. — C. Quot sunt species dialecticæ? — A. Quinque principales: isagogæ, categoriæ, syllogismorum formulæ [et] diffinitiones, topica, periermenia.

CAPUT II.

DE ISAGOGIS.

C. Quæ sunt isagogæ? — A. Isagoga quippe Latine introductio dicitur. — C. Quid significat introductio? — A. Introductio est, quæ sensum nostrum per varias divisiones rerum communium ad proprietatem cujuslibet rei introducit.

C. Quæ sunt partes ejus? — A. [Quinque], videlicet genus, species, differentia, accidens, proprium. — C. Genus quid est? — A. Genus est proprie quod speciebus differt; et quid sit ea substantia, de qua queris, communi vocabulo ostendit, ut *animal*. Per singulas enim species, id est, hominis, equi, bovis, leonis et cæterorum, genus est animal, et æqualiter de omnibus prædicatur.

C. Quid est species? — A. Species est, quod [*Al.*, quæ] de pluribus et differentibus numero, non specie, in eo quod quid sit, prædicatur. Nam de Socrate, Platone et Cicerone æqualiter homo prædicatur. Una [enim] species hominum est secundum naturam; sed multi secundum numerum.

C. Quid est differentia? — A. Differentia est, quæ quale sit hoc vel illud animal, ostendit. Ut si queratur qualis sit homo, dicimus: Animal rationale et mortale. In his enim duobus ab omnibus aliis animalibus secernitur. In eo [enim] quod dicitur rationale, segregatur ab omnibus ratione non utentibus. Dum dicitur, mortale, in eo ab angelis differt. Angeli enim rationales et immortales sunt; animalia vero cætera mortalia sunt, sed non rationalia. Homo autem solus ex utrisque constat; hoc habens cum angelis commune, illud cum cæteris animalibus. O mirum animal! una parte cæleste, et altera terrenum!

C. Quid est proprium? — A. Proprium est, quando unaquælibet species naturaliter aliquo certo additamento designari potest, et ab omni aliarum specierum communiione separari. Ut, solius hominis proprietas est, risibilis [*Forte.*, risibilem; *al.*, proprium est risus] esse. Et sciendum est quod singulare semper proprium circumverti posse necesse est; ut puta: Quidquid homo est risibile est. Et: Quidquid

risibile est, homo est. Et hæc circumversio necessaria dicitur. Nec ita rationale circumverti potest. Dicere vero possumus: Quidquid homo est, rationale est; nec tamen converso ordine: Quidquid rationale est, homo est; quia angeli rationales sunt, non tamen homines sunt.

C. Quid est accidens? — A. Accidens est quidquid accidit vel recedit præter substantiæ corruptionem, ut color candidus vel niger stare, vel jacere, esurire vel satiari, et cætera talia. Sunt quoque accidentia, quæ sic accidunt [*Mss.*, accedunt], ut penitus non recedant, ut proceritas vel brevitatis in corpore, et cætera, quæ in singulis quoque membris inseparabiliter aliquoties accidunt, ut curvitas nasi [*Mss.*, naris], latitudo vel angustia oris rotunditas [*Edit.*, jocunditas] oculorum, æqualitas superciliorum et alia multa.

C. Has quinque partes uno quolibet exemplo conjunge [*Al.*, declara]. — A. Genus est, ut *animal*; est enim vocabulum generale, commune omnium animam habentium. Species est, ut *homo*. Sua enim quadam specie separatur a cæteris animantibus. Et genus est totum, ut puta, tota viventia, animalia dicimus; species quidem pars est; ut, pars quædam animalium homo est. Differentia est, rationalis mortalis; his enim duobus, ut superius diximus, differt homo a cæteris animantibus. Proprium est [*ridere*]; quia ridere præter hominem nullius naturaliter animalis est [*Al.*, nullum . . . animal potest]. Accidens est, ut color in corpore, doctrina in animo. Hæc enim temporum varietate et accidunt, et mutantur.

337 Quomodo ex his quinque partibus oratio plenæ [*Mss.*, plena] sententiæ conjungi debet? — A. Ita: Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax. Sic etiam in omni oratione substantiali tandiu interponere debemus species et differentias, quandiu seclusis omnibus, quæ idem esse possunt, quod inquiris, et ad id perveniatur [*Al.*, ad id, quod inquiris, perveniatur], ut proprietas ejus substantiæ certa teneatur, quam definire cupisti. Hæc commentario [*Mss.*, commentitio; *al.*, commentatio] sermone de isagogis Porphyrii dicta sufficiant. Nunc ordo postulat ad Aristotelis categorias nos transire.

CAPUT III.

DE CATEGORIIS.

C. Sequamur ordinem, et ejus nobis nominis primo pande etymologiam. — A. Categoriarum Græcæ, Latine prædicamenta [dicuntur]. — C. Quid significas, dum dicis prædicamenta? — A. Dum de qualibet re loquor, tum de ea prædico, sicut philosophi voluerunt intelligi. — C. Quot modis fit illa prædicatio, quam locutionem, ut mihi videtur, nominare possumus. — A. Recte tibi videtur. Duobus modis fit locutio nostra; aut de substantia, aut de accidentibus. — C. Unde dicitur substantia? — A. Substantia dicitur, quia subsistit, ut [*Mss.*, et] est unaquæque natura in sua proprietate. — C. Quot sunt accidentia? — A. Corporalibus naturis novem. — C. Quæ? — A.

Quantitas, ad aliquid, qualitas, facere, pati, situs, ubi, quando, habere [Al., habitus]. His novem junctis ad substantiam, quam Græci *usian* vocant, fiunt decem categoriæ. Et inter hæc decem verba, quidquid homo loquitur, inevitabiliter invenitur. Sed priusquam de his singulis disputare incipiamus, omonymorum legem, quæ categoriarum sunt instrumenta, videamus.

C. Fiat! Et primum pande interpretationes nominum de illis tribus speciebus, quas in grammatica legebamus, id est, omonyma, synonyma, polyonyma. — A. Omonyma æquivoca, synonyma univoca, polyonyma plurivoca Latine dici possunt. — C. Eorum quoque differentiam audire exspecto. — A. Omonyma sunt, cum duæ res commune accipiunt nomen, rei vero interpretatione separantur; ut, homo pictus et homo verus. In his namque unum nomen est, ratio vero vel interpretatio diversa. Cum enim dixeris, verum hominem animal esse, quod movetur et cibum capiat, et ratione vigeat; cum nihil horum de picto potes dicere, necessario videantur disparia. *Synonyma* vero sunt, quæ et nomine et sui interpretatione junguntur; ut animal est, quod cibum capit, spirat, movetur et mortale est: hæc enim omnia de homine, equo, et bove similiter dici possunt. *Polyonyma* sunt, quando multa nomina unam rem significant, neque alla differentia vel ratio redditur nominum, cur unam rem tot nomina significant, ut, *ensis, mucro, gladius*.

His quoque junguntur *heteronyma* [Al., homionyma] [multis] æque nominibus res singulas significantia, sed in his ratio diversitatem nominum discernit, velut, homo, mortalis, terrenus. Homo ab humanitate, mortalis a necessitate mortis, terrenus a terra, in [Al., ex] qua omnia gignuntur [dicitur].

C. Ad quam speciem propria nomina pertinent? — A. Regulariter scire debemus, omnia propria nomina communia esse posse, et omonyma vocari, ut Cicero non unus sed plures: sed signis et proprietate quadam discernendi sunt; quis sit ille et quis alius et quis tertius Cicero, ut alium crassum dicas, alterum tenuem; vel longus dicatur alius, alter brevis; candido colore quis, alter nigro.

C. Omonyma quot modis fiunt? — A. Duobus. Aut enim fortuito fiunt, aut hominum voluntate nascuntur. — C. Fortuito quomodo? — A. Cum quodam casu simile quis alteri accipiat [Al., alterius accipit] nomen. — C. Quomodo voluntate? — A. Cum similitudo nominis ex industria imponentis affigitur [Al., effingitur]. — C. Si hæc partes plus possunt dividi? — A. Horum autem, quæ ex industria vel voluntate nascuntur, quatuor sunt genera: *Icon, cata analogiam, apenos, prosena* [Ἐἰκὼν, κατ' ἀναλογίαν, ἀπ' ἐνόου, πρὸς ἑν].

338 C. Latino ore hæc aperi. — A. Similitudo, pro parte, ab uno, ad unum. — C. Exemplis confirma. — A. *Similitudo*, ut homo pictus et verus sola in similitudine copulantur. *Pro parte*, ut, quo pacto *principium animalis* cor dicimus, ita *principium aque*

fontem dicimus; pro parte quadam utriusque rei similitudo nominis videtur adjuncta. *Ab uno*, cum dicimus medicinale ferrum, medicinale præceptum, medicinalis scientia, medicinalis usus; ab uno in cuncta descendunt. *Ad unum* est, ut, illa potio salubris est, ille medicus salubris est, illa herba salubris est. Hæc enim cuncta [Al., juncta, et conjuncta] unum, id est, salutem, videntur attingere.

C. Quia mihi perspicue nominum varietatem dixisti, superest ut quæstionum rationem exponas, quas non nisi nominibus et verbis constare posse æstimo. Ideo has duas partes principales esse natura nos docet. Nomen namque substantiam ostendit; verbum, quid quisque faciat, quidve patiat.

A. Tribus ex fontibus omnes profiunt quæstiones; aut ab his quæ sunt; aut ab his quæ percipiuntur; aut de [Al., ab] his quæ dicuntur. Una est substantiarum; quia [Al., et sunt] sunt omnes res, quas natura peperit. Altera sensuum; quia sensu percipi non possunt, nisi hæc res quæ sunt, et quarum imagines animo formamus et condimus. Tertia dictionum, id namque, quod quis concipit [Al., concepit] animo, lingua prosequenti demonstrat. Ergo quantum separatim hæc tria nominentur, mistam tamen de tribus disputationem debemus accipere. Nam de præceptis [Al., perceptis] qui loquitur, et originem rerum trahit, et præsidia orationis implorat. Sont igitur illa, quæ aut percipimus sensibus corporis; aut mente et cogitatione colligimus. Sensibus tenemus, quæ aut videndo, aut contractando, aut audiendo, aut gustando, aut odorando percipimus. Mente cognoscimus, dum quodlibet corpus, ut puta hominis vel animalis multis constare ex partibus intelligimus; etiam vel crescere vel senescere; modo angi curis, modo securo pectore conquiescere; sanitate alias frui, alias dolores perpeti; peritum ex imperito, ex indocto doctum.

C. Forte hæc sapientes propriis nominibus discernere voluerunt? — A. Etiam. Nam id quod corporali sensu discernitur, *usian*, id est, substantiam dici jusserunt. Illud autem, quod animi tractatu solum colligitur, aut [Ms., ac] sæpe mutatur *symbebcicos*, id est, accidens nominari [Ms., nominare] maluerunt. *Usian* quoque *ypocimenon*, id est, subjacens appellare voluerunt. Illa vero quæ accidunt, *enypocimenon*, id est, in subjacenti [accidentia] dixerunt. *Necessè* est vero accidentia in qualibet esse substantia. Ideo illa substantia subjacens dicitur; illa vero *accidentia* in subjacenti substantia: ut pote, disciplina in animo, color in corpore, aut de illis novem *accidentibus* quodlibet, quæ superius nominavimus.

C. Debemus tamen ipsa accidentia vel in ipsa *usia*, vel extra *usiam* dicere esse? — A. Alia in ipsa, alia extra. Intra *usiam* sunt qualitas, quantitas et situs. Hæc enim sine ipsa esse non possunt. Mox enim, ut hominem vel equum dixeris, adverti necesse est bipedalem aut quadrupedalem; album aut nigrum, stantem aut jacentem. Extra *usiam* vero sunt locus, tempus et habitus. Nam in loco vel tempore esse ali-

quem; vestiri vel armari, ab *usia* separata sunt. Alia sunt communia, id est, intra et extra *usian*, ut, relatio, facere et pati. Majus vero et minus, unum in *se* habent, aliud *extra se*. Item *facere* et extra et intra, ut cedere quisque dici non potest, nisi alterum cædat; similiter *pati*: cædi enim vel uri nullus potest, nisi ab altero patiatur [*Mss.*, patietur].

C. Estne alia horum accidentium differentia? — A. Est. Ea enim quæ insunt cuique, aut in solo, et in omni; aut in solo et non in omni; aut in omni et non in solo; aut nec in solo, nec in omni esse necesse est. Et has quatuor species Græci vocant; *Enmocepanti*, *enmoceupanti*, *expanti*, *enmono* [*Mss.*, *Enmoceupanti* ... *enpanti*, *ceunomo*] *ceute*, *enmono utipanti*.

C. Hæc exemplis planiora facias velim. — A. Ut si hominem quis definire volens dicat, risus esse capacem; hoc et in solo homine est, et in omni: solus namque homo ridet, et cunctis ridere naturale est. In solo et non in omni, ut si quis diffiniens hominem capacem disciplinæ dicat esse; hoc in solo quidem homine inveniri potest, non tamen in omni; neque enim omnes disciplinas 339 didicerunt aliquas. In omni et non in solo; ut si quis hominem diffiniens dicat, id esse hominem quod spirat, quod cibum capiat, hoc in omni quidem est homine, non tamen in solo; nam et pecudes cibum capiunt et feræ spirant. Nec in solo, nec in omni; ut si quis in hominis diffinitione id esse dicat hominem, quod album est; nec in solo nec in omni est, neque enim aut homo solus candidus invenitur et non bos aut equus; aut omnis homo albus est.

C. Quæ ex istis speciebus certiore in *usia* faciunt diffinitionem? — A. Duæ. In solo et in omni; altera, quæ in solo, non in omni; ut, hominem esse risibilem, disciplinæque capacem. Hæ duæ species ad investigandam *usian*, de qua inquiris, viam monstrant. Et duæ aliæ certum aliquid significare non possunt.

CAPUT IV.

DE QUANTITATE.

C. Decursis igitur breviter partibus, quibus *usia* possit intelligi, restat nunc sermo de singulis *usiarum* accidentibus inquirere; et *quantitatem*, quam primam [*Al.*, primo] posuisti, primum expone. — A. Nec sine causa illa prima posita est; nam cum ali- quod corpus viderimus, id, quantum sit, æstimare licebit.

C. Quomodo quantitas æstimari solet? — A. In mensura longitudinis, latitudinis et altitudinis; quia hæc tria corpus quodlibet habere necesse est. Hisque singulis duæ species adjacent. Longitudini, ante et retro; latitudini, dextrum et sinistrum; altitudini, sursum et deorsum. His enim sex partibus omne corpus describitur.

C. Quid si aliquis solam longitudinem metitur? — A. Longitudo sola sine latitudine mensurata *gramme* dicitur, id est, linealis mensura. — C. Quid si longitudini latitudinem metiendo quis adjecerit? — A. Cum

imensa erit latitudo cum longitudine, *epifania* dicitur, id est, superficialis mensura. — C. Quid si his duobus altitudinem adjungit? — A. Cuncta hæc tria mensuræ sociata solidum corpus perficiunt cum sex suis partibus præscriptis, hisque ascribitur secundum positionem [loci], longe vel juxta. Nam aliud, quod mihi a dextris vel sinistris, ante vel retro *juxta* est; aliud quod *longe*; verbi gratia: Hic paries prope est; et ille vel ille mons longe.

C. Potest ita de infra et supra intelligi? — A. Potest. [Sed] sciendum [est] aliud esse naturale super et subter: aliud vero, quod circa nos est. — C. Quod est naturale, et quod circa nos est? — A. Naturaliter enim cælum [semper] supra est et terra infra, quod migratione nostra mutari [*Edit.*, punctari; *Mss.*, migratio... immutare] non potest. Nostrum autem super et subter migratione commutatur; ut si quis cum in inferioribus fuerit, ad superiora conscendat; aut e superioribus ad inferiora descendat.

C. Num omnia ad quantitatem pertinentia his sex partibus includuntur? — A. Non omnia has circumpositiones habent. Tempus vero et numerus et oratio, licet ad quantitatem pertineant, his tamen non subjacent claustris. Unum vero et [*Mss.*, vel] decem et [*Mss.*, vel] centum cum dicimus, ipsum numerum solum dicentes, non aliquid corporaliter numerantes, non reperimus in illis dextrum aliquid vel sinistrum. Similiter et in tempore aut [*Mss.*, atque] sermone maxime cum hæc citissime labuntur. Nam tempus instabili motu semper decurrit, in tantum, ut diligentius considerantibus pene nihil præsens esse videatur. Ita et sermo, cum nondum dictus fuerit, non apparet. Manifestum est igitur hæc tria positionem diversarum partium non habere.

C. Si magis aut minus, quod Græci *malon*, *ceuton* [*Mss.*, *cecoton*.; al., *μᾶλλον et ἧλαττον*] dicunt, quantitas habere potest? — A. Non potest. [Nam] magis bipedale vel minus dici non potest; nec magis tres aut minus tres nominare licet. Similiter tempus et oratio magis aut minus non habent; sed omnia quantitatis paria aut imparia nuncupanda sunt. — C. Quid si magis longum aut minus dicamus? — A. Tunc *ad aliquid* categoria erit. Nam magis simile et minus simile solemus dicere; simile vero cuilibet simili simile est.

340 CAPUT V.

DE AD ALIQUID.

C. Verum quia mentionem categoriæ *ad aliquid* fecisti, illius proprietates pande. — A. Faciam, licet extraordinarie [*Al.*, extra ordinem]. Nam post quantitatem qualitas ponebatur in ordine. *Ad aliquid* ergo categoriam vocamus, qua [*Mss.*, quæ] id, quod est, dicitur ex altero, et sine cujus societate esse non possit; et cujus vis omnis ex alterius conjunctione descendit; ut duplum, simpli dicitur duplum; et majus, minori dicitur majus; et simile, simili dicitur simile. — C. Et hoc claret, *ad aliquid* non sua vi, sed alterius conjunctione consistere. Sed si alio

modo possit diffiniri profer. — A. Tunc ergo et vere et proprie ad aliquid dicitur, cum sub uno ortu atque casu et id quod jungitur [et id cui jungitur], invenitur; ut puta, servus et dominus, utrumque vel simul est, vel simul non est. Etenim cum dominum dixeris, necessario existet et servus; cum vero dominum tuleris, nec servus apparet. Similiter duplum et simplum alterutrum se vel interimunt vel ostendunt. Apparente enim duplo nascitur simplum; duplo pereunte nec simplum [Edit., semiplum] poterit permanere: similiter si simplum non sit, nec duplum est. At si simplum fuerit, et duplum necessario apparebit.

C. Quo numero vel quibus casibus hæ conjunctiones nominum solent esse? — A. Sæpius singulari numero, ut simplum dupli, pater filii. Sed et alia hujusmodi genitivo casui; alia [Al., nunc] dativo; pleraque [Al., nunc] ablativo copulari solent. Genitivo quidem, ut servus domini; duplum simpli. Dativo: Simile simili, par pari. Ablativo vero: Sensibile sensu sensibile.

Si huic categoriæ alterna conversio accidere potest? — A. Etiam. Nam utrumque rationabiliter dici potest; et servus domini, et dominus servi; et simplum dupli, et duplum simpli. Et sciendum est quod semper relativa vel simul nasci vel simul extinguere oportet, ut subtracto servo dominus non est; remoto domino nec servus apparet. Ita de patre et filio. Ac ideo secundum hanc categoriæ regulam miranda est Arii, vel magis miseranda, et ejus quoque sociorum stulta cæcitas; asserentes Filium secundum tempus Patri esse posteriorem; dum omnino constat secundum dialecticam simul consempternum esse Filium cum Patre [Mss., Filium Patri]. Et si Deus Pater (quod nec illorum impietas audebat negare) æternus est, utique et Filius æternus est secundum dialecticæ rationis necessitatem.

CAPUT VI. DE QUALITATE.

C. Nunc qualitatibus rationem expone; et primum dic, quid sit inter qualitatem et quale? — A. Qualitatem namque dicimus, dulcedinem, austeritatem, albedinem, nigredinem. Quale vero intelligitur, quoties album aliquid dicimus, dulce vel austerum. — C. Videtur enim qualitatem magnam habere communionem cum cæteris categoriis. — A. Incurrit namque in cæteras omnes, et ideo difficilior est; ut puta in usia invenitur, cum dicimus, homo grammaticus. In quanto: Alba et nigra epifania [Al., mensura]. In ad aliquid: Prudens pater; optimus filius. In facere: Dure saltat. In pati: Fert fortiter vulnera. In loco: Obscurus locus. In tempore: Calidus mensis aut frigidus. In jacere: Pronus aut supinus jacet. In habere: Decenter armatus.

C. Quot habet hæc categoria species? — A. Quatuor, quas Aristoteles genera vocat. Primum genus est habitus et affectio, secundum potentiam naturalem, tertium passivæ qualitates sive passionibus, quartum formæ ac figuræ. — C. Habitus vel affectio

quid est? — A. Habitus est, quod animus longo habet tempore; ut virtus et disciplina. Affectio est mutabilis mentis impulsio; ut repentina cupiditas vel iracundia. — C. Quid est inter virtutem et disciplinam? — A. Hoc profecto, quod disciplina in ea parte animæ, quæ rationalis dicitur, tantummodo versatur. Virtus vero omnes animæ partes amplectitur, omnemque [Al., totamque] animam suo imperio gubernat et regit; ut et iracundiam domet et cupiditates amoveat, quod disciplina hæc facere potest. — C. Quot sunt partes animæ? — A. Tres, rationalis, irascibilis, concupiscibilis. Sed hæc alias. Nunc cæptum iter pergamus [Al., carpani].

C. Potentia naturalis quid est? — A. Quoties quis videtur vel posse vel non posse se aliquid facere per naturam, ut verbi gratia visis corporibus perierum, dicamus eos in futuro vel cursores vel pugillatores [Al., pugiles] fore; non quod adhuc hac arte teneantur, sed videntur per naturalem potentiam eam posse habere. Similiter de sanitate et infirmitate ex corporis qualitate sæpe solent medici prædicere.

C. Passivæ qualitates vel passionibus quæ sunt? — A. Passivæ autem qualitates sunt aut albedo aut nigredo et eorum media, rubor et pallor. Hæc enim non nisi vel animæ vel corporis passione nascuntur. Ut enim nigrescat aliquid, corporis passio est; ut pallescat vel rubescat, animæ, quæ cum turpitudinis verecundiam ferre nequiverit, quasi ad defensionem sui, copiam sanguinis in exteriores partes corporis fundit; eoque fit, ut pudore nimio rubescamus. Pallor quoque simili animæ passione consistit, cum percussa [Al., percussi] metu nimio ad cordis ulteriora confugit, eam sanguis insequitur, [adeo], ut desertum sanguine, quod est in conspectu, corpus albescat. Hæc igitur qualitates, si diu perseverant [in corpore], passivæ qualitates dicendæ sunt; si vero ad breve tempus exstiterint ita, ut cito discedant, passionibus eas potius nominamus.

C. Nunc quartam edissere speciem; et primo quid sit inter formas et figuras explana [Al., dicit]. — A. Figuræ in animalibus [Al., animalibus, mendose] tribuuntur, ut puta, trigonus vel tetragonus. Formæ autem animalibus, in quibus formosos aliquos vel deformes [Al., formosa aliqua vel deformia] asserimus. In eodem quoque qualitatis genere curvitas et rectitudo, asperitas et lenitudo, raritas et densitas inveniuntur.

C. Si qualitas contrarietatem recipit? — A. Quædam recipit et quædam non recipit. Quis enim debet saluti [Edit., salvo] contrarium esse languorem, justitiæ justitiam, malo bonum? E contra vero fæco vel pallido; triangulo vel tetragulo, vel tetragono contrarium nihil est. — C. Si magis ac minus recipit? — A. Recipit omnino, sed non omnis. Nam magis album vel magis nigrum dicere possumus: sed magis trigonum, vel magis tetragonum [Mss., vel minus trigonum] dici non potest.

C. Si etiam hæ quatuor prædictæ categoriæ proprium aliquid per se singulæ habeant, velim exponas. — A. Habent. Nam *usie* proprium est, ut sit singularis atque una numero, et contraria in se suscipiat, ut puta, homo singularis *usia* est atque unius numeri et susceptibilis contrarietatis. Itaque modo sanitatem modo ægritudinem suscipere potest. *Quantitati* vero proprium est, ut ejus omnia paria vel imparia dicantur; ut, iste homo illi homini par vel impar est magnitudine. *Ad aliquid* vero proprietatem habet, ut in se convertantur, sicuti est servus domini et dominus servi. *Qualitatis* vero singulare est, ut cuncta ejus secundum qualitatem similia aut dissimilia nominentur, ut dulce omni dulci, albo album, calido calidum aut simile aut dissimile nuncupatur.

CAPUT VII.

DE FACERE ET PATI.

C. Superest ut de facere et pati, in quibus maxime verborum ratio constat, quia pariter esse necesse est, pariter respondeas. — A. Hæc duo ex qualitatis fonte videntur descendere. Id namque, quod calidum facit, calidum sit necesse est. Calidum vero *quale* [*Edit.*, quod] esse cognoscimus. Similiter quod calidum fit, a passione qualitatis accipit calorem: et qui docet, cum docet doctor est, et discipulum facit: uterque [*Ed.*, utrumque] autem sive doctor sive discipulus *qualis* est: et cætera his similia.

C. Num in his categoriis contraria inveniuntur? — A. Solent enim genere esse similia, contraria qualitate. Etenim calidum, quod frigidum præstat calorem sui [*Al.*, quod frigidum obstat caloris vi], sub eodem genere est. Similiter quod dulce est, dulce non facit, nisi id quod dulce non fuerit. Nam si id quod patitur, dulce fuerit per naturam sui, **342** alterius dulcedinem, quam [*Mss.*, quo] recipiat, non habet. Necesse est ergo dulce non esse id quod patitur, ut dulcedinem recipiat alienam; et contraria sunt in qualitate dulce et amarum.

C. Quid est, quod dixisti genere esse similia? — A. Ignis non potest a melle accipere dulcedinem; aqua vero potest; quia quamdam similitudinem habent in genere. — C. An magis an minus admittunt? — A. Etiam. Possumus enim dicere, magis vel minus docet magister; et magis vel minus doctus est discipulus.

CAPUT VIII.

DE JACERE.

C. Quid de *jacere* habemus intelligere? — A. Quid aliud, nisi situm et positionem corporis, si jaceat, stet, vel sedeat quislibet? Necesse est enim, omne corpus, quod sex [*Edit.*, in] partibus, ut prædiximus, includitur, in quolibet esse loco et quolibet modo in loco esse, ut aut per longitudinem extendatur, aut per latitudinem diffundatur, ut per altitudinem erigatur. Et hæc omnia ad situm pertinent corporis, situs vero ipse localis [*Fortè*, situm. . . localem] esse necesse est.

CAPUT IX.

DE UBI ET QUANDO.

C. Quid habes de *ubi* et *quando* dicere? — A. Quid aliud, nisi quod *ubi* in loco et *quando* in tempore significant? Nam omne corpus necesse est locum aliquem, in quolibet tempore occupare; ut, Romæ in senatu fui, ante horam tertiam, post Martium mensem. Hæc in loco et tempore esse debent; non locus et tempus.

CAPUT X.

DE HABERE.

C. Restat, ut de *habere* incipias dicere, et quot-modis habere dicamur aliquid? — A. Octo habendi sunt species. Prima est, quoties animo aliquid habemus, ut justitiam, disciplinas, virtutes vel vitia. **B** Secunda, quoties in corpore habere aliquid dicimur, ut albedinem, nigredinem, varietatem vel cætera quæ per qualitatem corpori insunt [*Edit.*, insidunt]. Tertia de quantitate descendit, quoties quatuor vel quinque pedum habere dicimur [*Al.*, quid habere dicitur] longitudinem. Quarta, cum non in toto corpore, sed in parte corporis aliquid habere firmamur, ut digito annulum, in pede calceos vel cothurnos. Quinta species est, cum non in corpore, sed circa corpus habere aliquid dicimur, ut vestis atque indumenta omnia. Sexta, quoties ipsas corporis partes habere narramur, ut manus, pedes, caput, aut reliqua, quæ sunt in compage membrorum. Septimus vero locus est [*Al.*, septima in locum pertinet], quoties far vel vinum vas aliquod habere dicitur. **C** Octavus habendi gradus [*Al.*, octava. . . species], est, qui possessionem nostram vel dominium videtur ostendere, cum ædes vel rus quis habere dicitur.

C. Nunquid non licet nobis dicere, mulierem habere maritum; vel vir uxorem habet, pater filium, et filius genitorem? — A. Sane ita dici [*Al.*, dicere] doctores respuunt, atque improprie proferri [*Edit.*, conferre] confirmant. Propterea, quod asserunt non haberi posse, quod habet habentem; sed rectius dici autumant, esse mulieri virum, vel uxorem viro esse, patrem filio esse, famulis dominum esse; siquidem verbi hujus vim in hoc esse contendunt, ut significare non possit, et habere aliquem et haberi.

D C. Ex his omnibus decem prædicamentis unam mihi conjunge orationem. — A. Plena [*Al.*, perfecta] enim oratio de his ita conjungi potest: Augustinus magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie in folatur [*Mss.*, infulatus], disputando fatigatur. Augustinus *usia* est; magnus, *quantitas*; orator, *qualitas*; filius illius, *ad aliquid*, stans, *situs*; in templo, *locus*; hodie, *tempus*; in folatus, *habitus*; disputando, *agere*; fatigatur, *pati*.

343 C. Et est prima *usia* his novem accidentibus subjacens? — A. Nam necesse est magnitudinem vel qualitatem in quolibet corpore inveniri, et patrem et filium inter duas *usias* versari; similiter et in loco et in tempore esse cujuslibet corporis est; vestiri vero et stare; et aliquid agere vel pati quis

non agnoscit in quolibet corpore esse considerata? **A** unum esse prius quam duo, quia duo ex uno nascuntur, non unum ex duobus; et uno pereunte duo esse non possunt; duobus autem pereuntibus, unum tamen permanet. Tertius modus est *ordinis*, ut in disciplinis prius est singularium [*Mss.*, singularum] discere formas, et nomina litterarum; dehinc syllabarum conjunctiones cognoscere; tunc verborum sumere notitiam; postremus nobis est orationis [*Edit.*, rationis] usus assumendus, propter quem cuncta quasi præcurrentia membra prius discimus. Quartus modus est, dum feliciores et meliores, priores vulgus assolet dicere. Quintum genus est, quando illud prius est, quod ex se [*Mss.*, esse] alterum facit, ut exempli gratia, si homo est, recte eum dicimus animal rationale, mortale, risus capax.

CAPUT XI.

DE CONTRARIIS VEL OPPOSITIS.

C. Dum sæpius in nostra disputatione de contrariis introduxisti [*Al.*, mentionem fecisti], contrariorum vel oppositorum velim rationem exponas. — **A.** Contrariorum vero genera quatuor sunt, quæ Aristoteles *anticimena* [*ἀντικίμενα*], id est, opposita vocat. Primum genus est, quod diversum vocatur, ut sapientia, stultitia: quod genus in tres dividitur species. Nam sunt quædam ex eis [*Mss.*, sunt quædam ejus], quæ medium habent, ut candidum et nigrum medium habent colorem pallidum et fuscum. Sunt quædam quæ sine medio sunt, ut salus, ægrotudo: horum nihil medium est, quia necesse est unum e duobus inesse corpori. Et sunt quædam, quæ medium habent, sed sine nomine est mediætas eorum, nisi huic, oppositorum negatione, formetur nomen; ut justum et iniustum habent quiddam medium, ut est sputa screare, aures purgare, quæ vocabulum non habent, nisi dicamus nec justum nec iniustum.

Secundum genus contrarietatis est relativorum, quæ ita sibi opponuntur, ut ad se conferantur, sicut duplum et simplum, magis et minus. Et hoc solum genus oppositorum conferatur.

Tertium genus est, quæ per habitum et privationem fiunt; in his namque observari oportet, ut sint utraque in eodem negotio, in eodem loco, in opportuno tempore. In eodem negotio sunt cæcitas et visus; in videndo enim et non videndo consistent. Hæc in eodem loco sunt; utrique namque, cæcitati et visioni, in oculis locus [est]. In tempore congruo, ut calvum non dicere, nisi si eo tempore, quo capillos habere debuerat, non habeat: capillos vero habere, vel non habere sibi oppositum est.

Quartum vero genus contrarietatis ex affirmatione et negatione, ut Homerus disputat, Homerus non disputat; Macharius currit, Macharius non currit: quod genus apud dialecticos omnes quæstiones pene generare solet.

C. Si aliquando mala malis opponuntur? — **A.** Etiam secundum philosophos, qui virtutes semper medias esse dixerunt, et ex utraque parte habere vitia. Et hoc reor Apostolum significasse, dum dicit: Via regia nobis gradiendum, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinandum: ut plus justum, et minus justum. — **C.** Quomodo plus justum? — **A.** Plus justum [*Mss.*, justo] est severitas; minus justo adulatio. Inter quæ duo mala mediam justitiam locaverunt. Similiter inter versutiam, hebetudinemque, prudentiam posuerunt; inter libidinem insensibilitatemque temperantia constituta est; inter timiditatem et audaciam fortitudo regnat.

C. Quot modis prius dicimus? — **A.** Quinque modis aliud [*Edit.*, alius] altero prius dicitur. Primus est, cum aliquem dicimus tempore priorem, id est, seniorem. Secundus modus est numero, dum dicimus,

Sed hoc genus prioris, in se converti potest. — **C.** Quomodo? — **A.** Nam quidquid homo est, **344** animal est mortale, rationale, risus capax; item, quidquid animal est mortale, rationale, risus capax, hominem esse necesse est. Sed tamen hominem necesse est prius esse; et sic tandem ista definitio vel conversio vera esse poterit.

C. Modos quoque, quibus aliquid simul esse dicimus, voluissim audire. — **A.** Tribus modis aliquid simul esse dicimus, aut tempore, aut natura, aut genere. — **C.** Da exempla. — **A.** Tempore, ut duos homines uno tempore simul esse dicimus, verbi gratia Albinus et Homerus. Natura, ut simplum et duplum. Genere, ut animalia, quæ specie discernuntur; aliud pedestre, aliud volatile, aliud aquatile, quibus omnibus æqualiter animal genus est. — **C.** Quot modis fit differentia? — **A.** Materia, aut opere, aut in utroque. — **C.** Pone exemplum. — **A.** Materia, si sint annuli similes duo, unus aureus, alter argenteus. Opere, si ex auro dissimiles annuli fabricentur. Utrouque, ut si annulus sit aureus et stilus argenteus.

CAPUT XII.

DE ARGUMENTIS.

C. Argumentorum rationem diversitatemque voluissim, ut enotares [*Mss.*, enucleares] mihi. Et primum, ut dicas, quid sit argumentum, flagito. — **A.** Argumentum est rei dubiæ affirmatio. Et constat ex annuntiatione [*Forte*, enuntiatione]. — **C.** Annuntiatio quid est? — **A.** Oratio verum aut falsum significans, in nominativo casu cum [*Hoc est*, addito] est et non est; ut: Homo est, homo non est.

C. Quid in aliis casibus? — **A.** Nihil verum significat addito est [vel] non est, nisi addantur aliæ partes, ut, hominis est, ut mortalis sit et rationalis. Item, homini est risus proprium [*Edit.*, proprietas] accidens. Ita et [in] cæteris casibus. — **C.** Scio cum dico: Homo est, vel, homo non est, verum esse vel falsum. Sed cum dico: Homo vel non homo; homo enim nomen est; sed quid sit non homo velim ut dicas. — **A.** Homo nomen est, ut dicis; non homo infinitum nomen est; hominem enim negas, nec tamen quid sit ostendis.

C. Argumentorum rationes [*Al.*, enumerationes] prosequere, et quomodo proponantur edisserere. —

A. Aliæ igitur sunt propositiones argumentorum universales; aliæ particulares, aliæ singulares, aliæ indefinitæ. — C. Harum singularum exempla profer. — A. Universales sunt, ut, *Omnis homo justus est*, vel *Omnis homo injustus est*. Particulares, ut, *Quidam homo justus est*, vel *Quidam homo injustus est*. Singulares, ut, *Homerus justus est*, vel *Homerus injustus*. Indefinitæ, ut, *Homo justus est*, vel *Homo injustus est*.

C. Quomodo hæ appellantur propositiones argumentorum? — A. Hæ enim sunt simplices, et appellantur categoricæ, id est, prædicativæ. — C. Unde dicuntur prædicativæ? — A. Quia homo substantia est, justitia accidens; et prædicatur de homine. — C. Quid est inter hominem et justum; nonne sunt duo nomina, [et duo termini]? — A. Sunt enim duo nomina et duo termini; et terminus major de termino minori prædicatur. — C. Quomodo? — A. Justitia enim de homine prædicatur, et homo est minor terminus. Non enim de solo homine, sed de Deo et angelis justitia prædicatur; et ideo major terminus justitia est quam homo, quia latius patet [*Ms.*, vadit]; et homo subjectus est justitiæ; et minor terminus subjectus dicitur; major, quia [*Ms.*, qui] latius vadit, prædicatus terminus dicitur. — C. Mirum mihi est, quomodo accidens major sit quam substantia. — A. Quid enim, candela vel lux, quæ de candela emicat, major vel melior? C. Utique lux. — A. Nonne lux accidens est candelæ, et candela substantia est? — C. Est, et agnosco in eo accidens posse esse substantia melius et majus. Sed prosequere cætera.

A. Sunt enim aliæ propositiones argumentorum hypotheticæ, id est, conditionales. — C. Quomodo conditionales? — A. Quibus conditio aliqua supponitur; et sunt duplices, hoc modo, ut *Omnis homo, si bonus est, justus est*; ita tandem justus est homo, si bonitatem habet. Item: *Cælum, si rotundum est, volubile est*; ita tandem [*Cælum*] volubile est, si rotundum est.

345 C. An necesse est, ut priora repetam, unum terminum majorem esse, alterum minorem? — A. Non, quia sæpe accidit æquales esse terminos, ut, *homo risibilis est*. Nam alia natura risibilis non est, nisi homo; nec latius risibilis vadit [extenditur], nisi ad hominem solum.

C. Quomodo discerni possunt, quæ sint æquales vel inæquales? — A. Quod æquales æqualiter circumverti possunt, hoc modo: *Quidquid homo est, risibile est*; et *Quidquid risibile est, homo est*. Nec sic inæquales circumverti possunt, ut, *Quidquid homo sit, justum sit*; vel *Quidquid justum sit, homo sit*.

C. Quomodo quælibet res his argumentis confirmari potest aut destrui? — A. Hoc modo: Si omni homini recte loqui bonum est, tum grammatica bona est. Nulli dubium est, quin recte loqui bonum est; utique grammatica bona est; quia rectiloquium sine grammatica esse non potest. Item: Si rusticitas

A mala est, utique grammaticam non legere malum est, quia omnis homo absque grammatica rusticus est. Item: Si omnis sapientia bona est, utique philosophia bona est, quia philosophia summa sapientia est. Et hi sunt syllogismi conditionales.

C. Et qui sunt prædicativi? — A. Qui simpliciter vadunt [*Al.*, constant], hoc modo, ut *Omne justum honestum; omne honestum bonum: omne igitur justum bonum*. Hæc [enim] universaliter concluditur, omne justum bonum esse. Item: *Omne justum honestum; nullum honestum turpe; nullum igitur justum turpe*. Hic enim ex universali affirmatione transit ad universalem negationem, et confirmat nullum justum esse turpe. Item: *Quoddam justum honestum; omne honestum utile; quoddam igitur justum utile*. Hic particulariter affirmat quoddam justum utile esse. Item: *Quoddam justum honestum; nullum honestum turpe; quoddam igitur justum non est turpe*. Hic quoque particulariter per negationem affirmat, quoddam justum non esse turpe. Horum enim syllogismorum multæ sunt species. Sed hæc [*Ms.*, hæ] ad præsens sufficiant ad cognoscendum universales et particulares conclusiones in affirmando et negando.

C. Qualiter syllogismus confici debet? — A. Ex tribus sæpissime membris; ita ut ex duabus primis propositionibus tertia conficiatur conclusio. Ut si quæretur, an castitas utilis sit, dicamus: *Omnis virtus utilis est; castitas autem virtus est: castitas igitur utilis est*. Ex utilitate igitur et virtute quoddam tertium colligitur et necessario concluditur, ut castitas utilis sit.

CAPUT XIII.

DE MODIS DIFFINITIONUM.

C. Modo enim velim ut diffinitionum modos et divisiones enuclees mihi. Et primum dicito, quid sit diffinitio? — A. Diffinitio est oratio brevis et lucida ejus rei de qua quæritur, naturam ab aliis rebus divisam propria significatione concludens. — C. Quomodo hæc incipere debet [vel] finire [*Edit.*, diffiniri]. — A. Primum enim hanc per immensum tendi oportet, incipientem a genere, dehinc paulatim currendo per partes devenire debet ad id, in quo solum est id, quod diffinitum est: ut hi qui signa formant, primo immensum sibi deligunt lapidem, dehinc paulatim minuendo et abscindendo superflua ad formandos vultus et membra perveniunt. Sic diffinitio a genere incipiens, depulsa paulatim generalitate verborum ad proprium demonstrandæ rei cubile tendit accedere.

C. Da exemplum. — A. *Homo est substantia animalis, rationalis, mortalis, risus capax*. A latitudine substantiæ primo hæc incipit diffinitio; quia quidquid naturarum est, substantia dici potest. Deinde dicit hominem substantiam animatam; in eo, quod dicit animatam, secernit eam ab his quæ animam, id est vitam, non habent. In eo, quod dicit, *rationalis*, segregat eam ab omnibus rationem non ha-

bentibus. In eo, quod dicit, *mortalis*, dividit [Al., A separat] eum ab angelis, qui non moriuntur. Et sic pervenit ad proprietatem hominis, id est, *risus capax*, quod solius est hominis.

346 CAPUT XIV.

DE SPECIEBUS DIFFINITIONUM.

C. Quot species sunt diffinitionum? — A. Quindecim. Sed aliæ ex his ad dialecticos pertinent, aliæ ad rhetores. — C. Illas maxime velim audire, quæ magis ad dialecticos pertinent. — A. Est enim principalis diffinitio, quæ substantiam cujuslibet naturæ propriæ [Mss., proprie] demonstrat, qua maxime philosophi utuntur, ut: Homo est animal rationale, mortale, sensus disciplinæque capax; hæc enim diffinitio per species et differentias descendens venit ad proprium, et designat plenissime quid sit homo.

Item est species diffinitionis, quæ a notitia dicitur, et rem aliquam per actum significat, non per substantiam, ut: Homo est quid [Ms., quod] rationale conceptione et exercitatione naturali præest animalibus cunctis; hic enim actum hominis significat, non substantiam. Item in Psalmis: *Beatus vir, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte*: hic enim per actum significatur quid agat beatus vir.

Item est species diffinitionis, quæ qualitativa dicitur, quæ quamlibet personam per qualitatem designat, ut, si quæretur, qualis sit homo, respondetur: Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet, inter bonum malumque discernit. Item in psalmis propheta ostendit, qualis sit Christus, dicendo: *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis*.

Item diffinitio est per differentiam; ut si quæretur quid inter regem et tyrannum sit, adjecta differentia, quid uterque sit, diffinitur hoc modo: Rex est pius et modestus; tyrannus vero impius et immitis. Et in psalmo: *Mutuatur peccator et non solvit: justus autem miseretur et tribuit*.

Item fit diffinitio quædam per privationem [Al., privationem], ut si quæretur quid sit substantia, dicatur quod neque qualitas est, neque quantitas, neque aliquid accidens; hoc enim genere diffinitionis et Deus utcumque intelligi potest; dum enim, quid sit Deus, nullo modo comprehendere valeamus, id est, naturam ejus, ut est, nullus effari potest; sed ex eo, quod non est, secundum philosophos, definiendus est; ut si dicamus: Deus neque corpus est, neque animal, neque ullum elementum, neque sensus noster, neque intellectus, neque aliquid, quod ex his capi possit.

Item quædam diffinitio est per indigentiam pleni in eodem genere; ut, si quæretur, quid sit quadrans; respondetur, cui dodrans deest, ut sit assis.

Item quædam diffinitio est per laudem, ut: *Dux* [Mss., Lex est animi consilium] est animus, [consilium] et disciplina civitatis. Et in psalmo: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis*.

Item quædam diffinitio est quasi juxta rationem, id est, cum majoris rei nomine [Al., in homine] minor res ostenditur; ut, Homo est minor mundus; et: Edictum est lex annua [Al., animi].

C. Cui enim parti dialecticæ artis hæc diffinitiones maxime jungendæ sunt? — A. Topicis.

CAPUT XV.

DE TOPICIS.

C. Quæ sunt Topica? — A. Argumentorum sedes, fontes sensuum, origines dictionum. — C. In quot species dividuntur topicorum argumentationes? — A. Topicorum, id est, localium argumentatio triplex est, quia sunt argumenta, aut in ipso negotio, de quo agitur; aut ex rebus aliis tracta nascuntur; aut certe extrinsecus assumuntur.

C. Primam expone speciem. — A. Tribus modis ab ipso negotio, secundum dialecticos, sumuntur argumenta. A toto, a partibus, a fine. — C. Exemplis confirma. — A. Totum duobus modis dici solet: aut a genere, ut, si quæretur, an justitia utilis sit, fiat hujusmodi syllogismus: *Omnis virtus utilis est; justitia autem virtus [est]: ergo justitia utilis est*. Hic autem a toto, id est, a genere, virtute scilicet, quæ justitiæ genus est, comprobatur, justitiam utilem esse. 347 Item totum est, quod ex multis partibus integrum constat; ut, mundi integritas ex multis conficitur partibus, cujus quædam pars homines sunt. At si quæretur, si humanæ res divina providentia regantur, fiat hujusmodi syllogismus: *Si mundus Dei providentia regitur, homines autem pars mundi sunt; humanæ igitur res divina providentiæ reguntur*. Hic necesse est intelligi, id parti congruere, quod toti convenit [Edit., toto evenit]. Item a partibus argumenta ducuntur [Edit., ducuntur]: ut si quæstio sit, an sit utilis medicina, dicatur: *Si depelli morbos salutemque servari, medericque vulneribus utile est, quæ sunt partes medicinæ, utilis est ergo medicina*. Item a fine, quem quidam notam vocant, fit argumentum; ut, si quæretur, an justitia bona sit, fiat syllogismus talis: *Si beatum esse bonum est, et justitia bona est; hic est enim justitiæ finis, ut qui secundum justitiam vivat [Mss., quis... vivat, et], ad beatitudinem perveniat; et necesse est eam rem bonam esse, cujus finis bonus est*.

C. Illa argumenta, quæ aliunde attrahuntur, quot species habent? — A. Tredecim. Alia a conjugatis fiunt, alia a genere, alia a specie, alia a similitudine, alia a differentia, alia a contrariis, alia a consequente, alia ab antecedentibus, alia ab adjunctis, alia a repugnantibus, alia a causis, alia ab effectis, alia a comparatione. — C. Hoc quoque exemplis lucidius aperi. — A. Faciam.

A conjugatis.

Primum a conjugatis ducitur argumentum hoc modo, cum ex conjugatione, id est, derivatione nominis vel verbi fiat conjectura; ut, si scripsit, scriptor est; si compascuus ager est, jus est compascere; compascuus enim et compascere inter se juncta sunt.

Et Terentius : *Homo sum, humani a me nihil alienum aestimo*. Et Cicero : *Verrem dixit everrisse* [Ms., *evertisse*] provinciam.

A genere.

A genere argumentum est, quando a re generali ad speciem aliquam descenditur; ut, *Mulierum genus avarum est; nam Euripila auro vitam viri vendidit* [Mss., *Erypila*, al., *Eriphyle... prodidit*]. Et item : *Si libidinosus, et adulter; si avarus, et fur.*

A specie.

A specie; ut cum probare crudelem volumus, quædam ab eo crudeliter facta doceamus. Item illud Virgillii (*Æn.*, vii, 365) :

At non sic Phrygius penetrat læcedæmona pastor
Ledeamque Helenam Trojanas vexit ad urbes⁹

Nam *Phrygius pastor* species est; et si istud ille unus fecit, et illi [Ms., alii] hoc Trojani generaliter facere possunt. Species enim semper subest generi, ut homo subest animali. Ac ideo genus totum dicitur, species pars; ut cupiditas genus est omnium libidinum. Pars etiam quædam cupiditatis, id est species, avaritia.

A similitudine.

A similitudine argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur, ut ex eo, quod certum circa rem similem acciderit, id quoque, quod dubium est, et in quæstionem venit, comprobetur. Inspicitur sæpe similitudo in contrariis; ut : Si his qui imprudentes læserunt, ignosci convenit, his qui necessario profuerunt, gratiam habere non oportet. Hic contraria sunt, prodesse et nocere. Similitudo autem aumorum est, quod neque ille voluit obesse, neque hic prodesse. Fit et per paria, cum non ex contrariis rebus, sed ex simillimis per naturam probabile colligimus argumentum. Num ut locus in mari sine portu navibus intutus est; sic animus, qui sine fide est, amicis non potest esse portuosus. Fit et in his rebus, quæ sub eadem rationem cadunt, dum ex unius rei ratione alterius quoque ratio comprobatur; ut puta, qui filium vendidit, iniquam rem fecerit; et qui emit, inique fecerit [Mss., fecit].

A differentia.

A differentia fit [Mss., est] argumentum, quando per differentiam aliquæ res separantur, ut Virgilius (*Æn.*, i, 581) :

Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis.

348 Fit quoque differentia, cum in eodem genere species ab alia specie secernitur, ut Marcus Tullius : *Qualis in urbana provincia fuerit Verres, talem in provinciali esse.*

A contrariis.

A contrariis sumitur argumentum, quando res similes discrepantes opponuntur; ut Virgilius (*Æn.* ix, 94) :

O genitrix, quo fata vocas, aut quid petis istis?
Mortalium manu factæ immortale carinæ
Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
Æneas?

Jovis [Jupiter] ad Berecynthiam fertur dixisse. Et : Si desertor appellandus est, qui hostem vitat ac fugit.

PATROL. CI.

is certe, qui non vitavit, nec fugit, sed ultro appetit [Ms., appetiit], desertor nullo modo dici potest. Et : Si honestum est aliquid, turpe non est. Et : Si jure factum est aliquid, non potest pro injuria viudicari.

A consequente.

A consequente, quando positam rem aliquid inevitabiliter consequitur, ut Virgilius (*Æn.*, i, 531) :

Non nos aut ferro Libyæ populare Penates
Venimus; aut raptas ad littora vertere prædas,
Non ea vis animo. Et reliqua.

Et : Si mulier peperit, cum viro concubuit; peperit igitur, consequens fit, necesse est, quia concubuit cum viro.

Ab antecedentibus.

Ab antecedentibus argumentum est, quando ex his, quæ prius gesta sunt, consequentia approbantur. Ut Marcus Tullius pro Milone : *Cumque ante diem tertium prædixerit Clodius, Milonem periturum; cum ille non dubitaverit aperire, quid esset factururus, vos potestis dubitare quid fecerit? Præcessit enim prædicatio* [Forte, prædictio], *et secutum est factum. Et reliqua.*

Ab adjunctis.

Ab adjunctis argumenti fides sumitur, cum probabiliter ostenditur, quid sit ex re quaque venturum, ut Virgilius (*Æn.*, viii, 147) :

. . . . Nos si pellant, alii ab ore credunt
Quia omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant

Omnis enim res habet aliquid præcedens, aliquid simul, aliquid subsequens : et ideo ex his omnibus argumenta colligimus. In adjunctis etiam, ut Cicero voluit, maxime quæritur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit; qui locus maxime ad conjecturam pertinet. *Ante rem*, apparatus, colloquia. *In re*, strepitus pedum. *Post rem*, pallor, rubor, et si qua sunt similia.

Locus ab antecedentibus, et consequentibus et repugnantibus in eo differt a conjunctis sive adjunctis [quod] conjuncta non semper eveniunt; consequentia vero semper. Ea igitur sunt consequentia, quæ rem necessario consequuntur, ut : Si dies est, lucet. Item, antecedentia et repugnantia; quidquid enim consequitur quamque rem, id cohæret cum re necessario [et quidquid antecedit, id trahit consequentem necessario]; et quidquid repugnat, ejusmodi est, ut cohære non possit.

A repugnantibus.

A repugnantibus argumentum est, quando illud quod objicitur reo, aliqua contrarietate destruitur. Ut Cicero dicit : Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam amplissimo honore ditatus arguitur, domi suæ te interficere voluisse. Item : Si, qua die cædes ista Romæ facta est, ego Athenis fui, in cæde interesse non potui.

A causis.

A causis argumentum ducitur, quando ex consuetudine communi res, quæ tractatur, fieri potuisse convincitur. Ut Terentius (*And.* III, iv, 3) :

Ego non nihil (*Mss.* et nihil *omittunt*) veritus sum, dudum
(abs te cavere, ne faceres,
Quod vulgus servorum sollicitat (*Al.*, solet) dolis ut me
(deluderet).

349 Fit quoque hoc modo a causa argumentum, dum causam adulterii libidinem esse dicimus; sive parricidii, avaritiam. Sed et tum latius disputandum est de vi causæ, id est, avaritiæ sive libidinis; quatenus si causa turpis videatur, res quoque inhonesta videatur; ut: Qui lucri faciendi causa venit in templum, sacrilegus est. Non enim res maleficium facit, sed causa faciendi; nec exitu, sed conatu malefacta existimantur.

Ab effectis.

Ab effectis argumentum est, cum ex his quæ facta sunt, aliquid approbatur, ut Virgilius (*Æn.*, iv, 13):

Degeneres animos timor arguit. . . .

Nam timor est causa, ut degener sit animus; quod timoris est effectivum.

Efficientia sunt, quæ vel vi sua aliquid efficiunt, ut ignis incendium; vel sine quibus effici non potest aliqua res, ut naves sine trabibus. Efficientia alia sunt necessaria, alia non. Huic loco efficientium causarum junctus locus est, effectus a causis, id est, eventus; ut enim causa, quid sit effectum, indicat; sic effectus, quæ fuerit causa, demonstrat, ut fumus ignem. Et ideo Cicero loco causarum efficientiam [*Edit.*, loco efficientiæ] posuit, eventum vero loco effectorum; ut si quem [*Edit.*, siquidem] insolentem probaveris, dicas, etiam arrogantem futurum. Ita per [*Mss. om.* per] eventum, id est, effectum insolentiæ arrogantiam probas; arrogantiam vero causam, id est, efficientiam, insolentiam [*Al.*, arrogantiam] causa est insolentia.

A comparatione.

A comparatione argumentum ducitur, quando per collationem personarum sive causarum sententiæ ratio confirmatur. Et semper augendæ rei studet comparatio; fitque tribus modis; a majore, a minore, a pari.

A majore hoc modo; ut Virgilius (*Æn.*, vii, 335):

Tu potes unanimes armare in prælia fratres.

Ergo qui in fratribus hoc potes, quanto magis iu aliis. Item a majore: Si adulterum occidere licet, licet et loris cedere.

A minorum comparatione, ut: Si furem nocturnum occidere licet, quid [*Al.*, cur non] latronem? Item a minore: Si exiguæ pecuniæ causa peccare non dubitabit, quid cum illi majus esset propositum lucrum? Certe non abstinet [*Al.*, non abstineret].

A parium comparatione, ut Virgilius (*Æn.* x, 31, 32):

Tu potes Æneam manibus subducere Grajum:
Nos aliquid Rutulos contra juvenisse nefandum est?

Item a pari: Si quis neget eadem a se esse factam, eo quod non ipse percusserit; dicitur ei, nihilum interesse ut auctor quis fuisset cædis, an ipse percusserit, quia ex utroque in eundem exitum scelus venerit.

C. Si evangelicæ similitudines pertinent, an non, ad istas species, ubi dixisti a similitudine vel a con-

trario argumenta esse ducenda? — A. Pertinent utique. — C. Quonam modo? — A. Quædam enim similitudines a pari dicuntur, quædam a contrario. Quæ vero a paribus, his verbis jungi possunt: *Sicut istud, sic et illud*. Sicut de servo, qui dimissus a Domino suum suffocavit conservum, dici potest: Sicut Dominus huic servo nequam non dimittenti conservo suo fecit; sic pater vester cœlestis faciet vobis. Et reliqua.

Item de feneratoro qui, cum duobus debitoribus donavit quod debebant, ab eo plus dilectus est, cui plus donavit. Et de homine qui habebat duos filios, majorem in agro sibi propinquantem; minorem in longinquo luxuriantem, et innumerabilia hujusmodi. De his enim, quantum similia sunt, ducitur intellectus ejus rei, cui adhibentur, insinuandæ.

Quæ sunt a contrario, his verbis jungi possunt: *Si istud, quanto magis et illud*. Ut ille, qui non propter amicitiam, sed ut tædio careret, jam dormiens excitatur, ut tres panes accommodet amico suo. Si enim ille molestia compulsus dedit, quanto magis Deus, qui suos servos diligens hortatur, ut petamus [*Al.*, petant], dabit bona petentibus se? Item iniquitatis villicus, qui falsatis chirographis providebat sibi et laudatus est a domino suo; hoc argumento concludendus [*Al.*, concludendum] **350** est: si laudari potuit ille a domino suo, qui fraudem faciebat, quanto amplius placeant Domino Deo, qui præcepta [et] instituta fideliter agunt [*Al.*, servant]. Sicut etiam de giudice iniquitatis, qui interpellabatur a vidua, comparisonem duxit ad judicem Deum, cui nulla ex parte iudex iniquus conferendus est.

CAPUT XVI.

DE PERIHERMENIIS.

C. Perihermeniarum subtilitates a te audire desidero, de quibus dictum est, Aristotelem in mente tinxisse calamum, dum eas scriptitabat [*Al.*, scriptitaret]. — A. Subtilitas earum nimia est; sed angustia nostræ disputationis pauca de eis tangere habet; et tantummodo, quo illæ spectent, aperiendum videtur [*Al.*, est].

C. Illius nominis interpretationem primum exponere. — A. Perihermenicæ dicuntur, quasi de interpretatione. — C. Quomodo de interpretatione? — A. Omnis quippe res, quæ una est, et uno significari sermone poterit, aut per nomen, aut per verbum demonstratur. C. Quomodo demonstratur vel hoc, vel illud? A. Per nomen substantia omnium rerum significatur, ut, *homo*. Per verbum actio vel passio cujuslibet rei ostenditur, ut, *homo currit*; *homo uritur*. Quæ duæ partes orationis interpretantur totum, quidquid mens conceperit ad eloquendum [*Mss.*, loquendum].

C. Quid est, conceperit? — A. Conceperit, id est, intellexerit; omnis enim elocutio mentis [est] interpretis; quia quod mens intelligit, elocutio interpretatur per catafasi vel apofasi.

C. Hæc duo nomina, quæ induxisti, Latino ore profer. — A. Catafasis [*κατάφασις*] est affirmatio; ut,

homo currit. Apofasis [ἀπόφασις] est negatio; ut, *A* *homo non currit.*

C. Quot species sunt Perihermeniarum? — *A.* In septem species prædictus philosophus [*Al.*, ipse Aristoteles] eas dividit, id est, nomen, verbum, orationem, enuntiationem, affirmationem, negationem, contradictionem. — *C.* Num me iterum per grammaticam ducere disponis? — *A.* Dispono, sed excelsiore gradu. Et si interrogas, videbis, quantum distat dialectica [*Al.*, dialecticæ] subtilitas a grammatica simplicitate.

Definitio nominis.

C. Nomen quid est? — *A.* Vox significativa secundum placitum, sine tempore, diffinitum aliquid significans, in nominativo casu, cum *est* et *non est*, in obliquis casibus nihil, cujus nulla pars est significativa separata. Ut: Socrates. — *C.* Lucidius hanc philosophicam diffinitionem explana. *A.* Nomen est vox significativa. Nam omne nomen aliquid significat, visibile vel invisibile, substantiale vel accidens. — *C.* [Quomodo substantiale, vel accidens]? — *A.* Omnis enim natura, quæ substantia dici potest; ut *homo*. Et omni igitur naturæ, præter Dei solius, aliquid accidit; ut homini in corpore calor, in animo disciplina.

C. Nunquid non Deo accidit bonitas, justitia, et cæteræ virtutes? — *A.* Non accidit ei bonitas et justitia; sed [*Al.*, quia] ipse est bonitas et justitia: ita et de aliis virtutibus sentiendum est.

C. Quid est, secundum placitum? — *A.* Id est, secundum compositionem singularum gentium. Nam res eadem omnibus gentibus sunt; nomina vero diversa, et secundum placitum imponentium composita, ut auri eadem natura est apud Græcos et Latinos; dum illi hoc *Kryson* nominant, isti *aurum*. — *C.* Quomodo sine tempore? — *A.* Quia nomen tempus non attrahit, sicut verba faciunt.

C. Quid est, diffinitum aliquid significat? — *A.* Omne enim nomen in nominativo casu cum verbo substantiali *sum* aliquid certum significat, in affirmatione vel negatione; ut, *homo sum*, *homo es*, *homo est*. *Arbor non sum*, *non es*, *non est*. In obliquis vero casibus nihil certum significat, nisi additis aliis partibus ab plenam significationem, ut, *Hominis istius est liber iste*; ut, *Huic homini da hunc librum*; ut, *Hunc hominem legere fac librum istum*, ut, *Ab hoc homine librum istum didici*.

C. Quid est, cujus nulla pars est significativa separata? *A.* Nam Socrates trisyllabum nomen est; separatis vero singulis syllabis, nil per se significat, nec *So*, nec *cra*, nec *tes*.

351 *C.* Num non domus, si dividitur in duas syllabas, id est, *do* et *mus*, significat tamen aliquid? et talia innumera. — *A.* Significat enim, sed nihil ad prioris nominis significationem pertinet secundi nominis significatio. Nam *mus* animal est per se; et *do* verbum aliquid actionis significans: sed utrumque significatio nil ad domum significandam pertinet.

C. Qualiter in compositis nominibus, ut est *hircocervus*, quod græce *tragelaphus* dicitur; num non

ideo hircocervus videtur dici, quia quamdam similitudinem habet cervi, quamdam hirci? — *A.* Forte fieri potest, ut ideo dicatur. Sed si hircocervum nomino, quod animal tunc intelligis me significare; vel hircum vel cervum [*Mss.*, hircorum vel cervorum]? — *C.* Nec hircum, nec cervum; sed illud animal, quod eo solet nomine significari. — *A.* Et ideo nihil illud nomen separatum significat, quod ad primam naturam pertineat, quam primo significare incipiebat.

Definitio verbi

C. Verbum quid est? — *A.* Vox significativa secundum placitum, cum tempore diffinitum aliquid significans, et accidens. — *C.* Intelligo enim ex prioris diffinitionis interpretatione, quid est vox significativa, et quid secundum placitum. Et forte quid sit *cum tempore* video, quia verbum solet secum tempus attrahere. Sed expone, quid sit diffinitum aliquid significans et accidens? — *A.* Nam omne verbum certam significat actionem et [*Al.*, vel] passionem, ut, video vel videor. Et cuilibet substantiæ illa actio vel passio solet accidere, ut, puta, homini videre vel videri.

C. Si omnia [verba] actionem [*Mss.*, actum] vel passionem significant, unde aliqua dicuntur neutralia? — *A.* Non ideo, quod unam ex his non habeant significationem; sed quia uniformiter semper preferuntur, id est, vel actum solum, ut manduco, curro; vel passionem, ut, vapulo, veneo. Sed hæc alias.

Definitio orationis.

C. Oratio quid est? — *A.* Congrua partium ordinatio, perfectam sententiam demonstrans, cujus partium aliquid separatum significativum est. — *C.* Quomodo separatum significativum? — *A.* Plena oratio: *Virgilius Æneadas cecinit*. *Virgilius* igitur et *Æneadas* et *cecinit* hæc tria separata aliquid per se significant: *Virgilius* hominem, *Æneadas* gentem, *cecinit* [actum].

Definitio enuntiationis.

C. Quid est enuntiatio? — *A.* Enuntiatio est oratio veri vel falsi significativa. — *C.* Quomodo veri vel falsi significativa? — *A.* Principales sunt species orationis, secundum dialecticos, quinque; sed hæc **D** sola, id est, enuntiativa verum aliquid vel falsum significat; ut, *homo est*, vel *homo non est*; *Socrates disputat*, *Socrates non disputat*. Horum enim unum verum esse necesse est, id est, aut Socratem disputare, aut Socratem non disputare. Et in hac sola specie philosophi, qui de veritate rerum vel de falsitate disputaverunt, omnes suas posuerunt controversias.

C. Num et illæ aliæ species quatuor ad dialecticos non pertinent? — *A.* Non pertinent ad dialecticos, sed ad grammaticos.

C. Tamen illarum nomina cum exemplis dicito.

Interrogativa.

A. Est enim quædam species orationis interrogativa, ut:

^a Quo te, Mœri, pedes? an, qua (Ms., et quo) via ducit, A
(in urbem?)

Imperativa.

Est quoque quædam species orationis imperativa:

^b Vade age, nate, voca Zephyros et labere pennis.

Deprecativa.

Est etiam quædam orationis species deprecativa, ut:

^c Juppiter esto pius, precibus si flecteris ullis.

352 *Vocativa.*

Est etiam species quædam orationis vocativa, ut:

Huc ades, o Melibœe.

Sed nulla harum specierum aliquid verum vel falsum significare potest; sed sola enuntiativa aliquid veritatis vel falsitatis ostendit.

^a Virg. Ecl. ix, 4.

^b Virg. Æn. iv, 225.

^c Virg. Ibid. ii.

Definitio affirmationis.

C. Affirmatio quid est? — A. Affirmatio est enuntiatio alicujus de aliquo, ut, *Socrates est*; vel alicujus de aliqua re, ut, *Cælum volubile est*.

Item definitio contradictionis et negationis.

C. Negatio quid est? — A. Negatio est alicujus ab aliquo, ut, *Socrates non est*; vel alicujus de aliqua re; ut, *cælum volubile non est*. — C. Contradictio quid est? — A. Contradictio est affirmationis et negationis oppositio. ut: *Socrates disputat* · *Socrates non disputat*.

Philosophia	Physica	Arithmetica
		Geometria
	Ethica	Musica
Astronomia		
Prudentia		
Justitia		
Fortitudo		
Temperantia.		
Dialectica		
Logica	Rhetorica d.	

^d In Cod. ms. Viennensi additur: *De Dialectica ejusque virtutibus regis Caroli et Albinus disputatio fuit.*

OPUSCULUM QUINTUM.

PIPPINI REGALIS ET NOBILISSIMI JUVENIS

DISPUTATIO

CUM ALBINO SCHOLASTICO.

MONITUM PRÆVIUM.

Ci. Quercetanus Disputationem quæ sequitur editit juxta exemplar impressum Hamburgi anno 1615. In codice ms. Salisburgensi 900 annorum eadem Disputatio exstat media inter epistolas et carmina Alcuini, absque tamen auctoris nomine; e quo lectiones variantes adnotavimus.

Pippinus. Quid est littera? — *Albinus.* Custos historiæ.

P. Quid est verbum? — *A.* Proditor animi.

P. Quis generat verbum? — *A.* Lingua.

P. Quid est lingua? — *A.* Flagellum aeris.

P. Quid est aer? — *A.* Custodia vitæ.

P. Quid est vita? — *A.* Beatorum lætitia, miserorum mœstitia, expectatio mortis.

P. Quid est mors? — *A.* Inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, lacrymæ viventium, testamenti firmamentum, latro hominis.

P. Quid est homo? — *A.* Mancipium mortis, transiens viator, loci hospes.

P. Cui similis est homo? — *A.* Pomo.

P. Quomodo positus est homo? — *A.* Ut lucerna in vento.

P. Ubi est positus? — *A.* Intra sex parietes.

P. Quos? — *A.* Supra, subtus; ante, retro; dextra lævaque.

353 *P.* Quot modis variabilis est? — *A.* Sex.

P. Quibus? — *A.* Esurie et saturitate; requie et labore; vigiliis et somno.

C *P.* Quid est somnus? — *A.* Mortis imago.

P. Quid est libertas hominis? — *A.* Innocentia.

P. Quid est caput? — *A.* Culmen corporis.

P. Quid est corpus? — *A.* Domicilium animæ.

P. Quid sunt comæ? — *A.* Vestes capitis.

P. Quid est barba? — *A.* Sexus discretio, honor ætatis.

P. Quid est cerebrum? — *A.* Servator memoriæ.

P. Quid sunt oculi? — *A.* Duces corporis, vasa luminis, animi indices.

P. Quid sunt nares? — *A.* Adductio odorum.

P. Quid sunt aures? — *A.* Collatores sonorum.

P. Quid est frons? — *A.* Imago animi.

P. Quid est os? — *A.* Nutritor corporis.

P. Quid sunt dentes? — *A.* Mola [Ms., Molar] morsorum.

P. Quid sunt labia? — *A.* Valvæ oris.

P. Quid est gula? — *A.* Devorator cibi.

P. Quid manus? — *A.* Operarii corporis.

P. Quid sunt digiti? — *A.* Chordarum plectra.

P. Quid est pulmo? — *A.* Servator aeris.

P. Quid est cor? — *A.* Receptaculum vitæ.

P. Quid est jecur? — *A.* Custodia caloris.

P. Quid est fel? — *A.* Suscitatio iracundiæ.

P. Quid est splenis? — *A.* Risus et lætitiæ capax.

P. Quid est stomachus? — *A.* Ciborum coctor [Ms., coquator].

P. Quid est venter? — *A.* Custos fragilium.